

Education & Theatre

Vol 24 (2023)

**The I-TAP-PD project and the Greek participation
Contribution to local practices of equal collaboration
between teachers and artists and to international
research**

Betty Giannouli, Nassia Choleva, Iro Potamoussi

doi: [10.12681/edth.36362](https://doi.org/10.12681/edth.36362)

To cite this article:

Giannouli, B., Choleva, N., & Potamoussi, I. (2023). The I-TAP-PD project and the Greek participation Contribution to local practices of equal collaboration between teachers and artists and to international research. *Education & Theatre*, 24, 72–79. <https://doi.org/10.12681/edth.36362>

Το πρόγραμμα **I-TAP-PD** και η **ελληνική συμμετοχή**: συνεισφορά στην εγχώρια πρακτική της **ισότιμης συνεργασίας** **εκπαιδευτικών-καλλιτεχνών** και στη **διεθνή έρευνα**

Μπέττυ Γιαννούλη, Νάσια Χολέβα, Ηρώ Ποταμούση

Περίληψη

Στο κείμενο αυτό παρουσιάζεται το Διεθνές Πρόγραμμα International Teacher-Artist Partnership – Professional Development (I-TAP-PD). Πλαισιώνονται ο ορισμός και η μεθοδολογία της ισότιμης συνεργασίας μεταξύ καλλιτεχνών και εκπαιδευτικών μέσα στην τάξη (TAP) και παρουσιάζονται η δομή και το περιεχόμενο του συγκεκριμένου προγράμματος, όπως υλοποιήθηκε από φορείς που κινούνται στον χώρο της εκπαίδευσης και των τεχνών σε 4 χώρες (Ιρλανδία, Σερβία, Ολλανδία, Ελλάδα) το διάστημα 2020-2023. Στη συνέχεια, περιγράφονται τα βασικά χαρακτηριστικά και γενικά ερευνητικά ευρήματα από την υλοποίηση της μεθοδολογίας σε 6 ζευγάρια καλλιτεχνών και εκπαιδευτικών σε τέσσερις περιφέρειες της Ελλάδας. Κατόπιν οι συγγραφείς παρουσιάζουν τα βήματα που ακολούθησαν για τον σχεδιασμό, τον συντονισμό και την υλοποίηση της διεθνούς έρευνας που διενεργήθηκε μεταξύ των τεσσάρων χωρών, καθώς και τις ενέργειες οι οποίες έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα για τη διάχυση των αποτελεσμάτων της.

Λέξεις κλειδιά: πρόγραμμα Erasmus+, τέχνες στην εκπαίδευση, συνεργασία εκπαιδευτικού-καλλιτέχνη, ισότιμη συνεργασία, επαγγελματική ανάπτυξη, ποιοτική έρευνα

Εισαγωγή Συνέργειες καλλιτεχνών και εκπαιδευτικών και η πρακτική της ισότιμης συνεργασίας τους στην Ελλάδα

Οι συνέργειες μεταξύ καλλιτεχνών και εκπαιδευτικών δεν είναι κάτι νέο στην Ελλάδα. Υπάρχουν πλείστα όσα παραδείγματα συνεργασίας, τα οποία πραγματοποιούνται συνήθως στο πλαίσιο του ωρολογίου προγράμματος ή των σχολικών ομίλων-ομάδων σχολικών προγραμμάτων. Μια κατηγορία είναι σύντομης διάρκειας θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα που επισκέπτονται τα σχολεία και με την εμπύχωση επισκέπτριας ομάδας καλλιτεχνών/παιδαγωγών οι μαθητικοί πληθυσμοί επεξεργάζονται διάφορα θέματα, κυρίως κοινωνικά (Γιαννούλη & Ποταμούση, 2011· Γκόβας & Ζώνιου, 2010· Κουκουνάρας-Λιάγκης & Ποταμούση, 2016). Στην περίπτωση αυτή, η παρουσία των εκπαιδευτικών λαμβάνει συνήθως δευτερεύοντα και υποβοηθητικό ρόλο, συνεχίζοντας τη δουλειά που έχει γίνει από την επισκέπτρια ομάδα. Μια άλλη ομάδα τέτοιων προγραμμάτων είναι αυτά που πλαισιώνουν επαγγελματικές θεατρικές παραστάσεις για παιδιά και εφήβους, με πρόσφορο υλικό για επεξεργασία από τον εκπαιδευτικό ή και επισκέπτες καλλιτέχνες στο σχολείο· τις περισσότερες φορές οι συνεργασίες αυτές καταλήγουν στη δημιουργία καλλιτεχνικών προϊόντων που απευθύνονται στην ίδια σχολική κοινότητα ή σε διασχολικά δίκτυα (Ποταμούση & Μολογούση, 2011· Μπεκιάρης & Χολέβα, 2015). Σε μια άλλη κατηγορία η συνεργασία αυτή μπορεί να εκκινεί με επιμόρφωση των εκπαιδευτικών από τους ίδιους τους καλλιτέχνες ή τους φορείς με τους οποίους θα συνεργαστούν (Παϊζής, 2000· Χολέβα, 2009, 2019). Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι ρόλοι μεταξύ καλλιτεχνών και εκπαιδευτικών είναι σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό στεγανοί, ενώ η πρωτοβουλία και ο αρχικός σχεδιασμός συχνά προτείνεται από τη μια πλευρά, με την άλλη περισσότερο να συνηγορεί και να ακολουθεί. Μια διακριτή προσπάθεια γίνεται τα τελευταία χρόνια από το Εθνικό Θέατρο με το πρόγραμμα «Το θέατρο στο Νέο Σχολείο», για το οποίο οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί και καλλιτέχνες επιμορφώνονται από κοινού (Εθνικό Θέατρο, χ.χ.).

Προγράμματα συνεργασίας μεταξύ καλλιτεχνών και εκπαιδευτικών (TAP) ξεκίνησαν στην Ιρλανδία τη δεκαετία του 2000, με στόχο την ανάπτυξη παιδαγωγικών σεναρίων εργασίας με καλλιτεχνικά χαρακτηριστικά, που θα ήταν ωφέλιμα τόσο για τους μαθητικούς πληθυσμούς όσο και για τους εμπλεκόμενους εκπαιδευτικούς και καλλιτέχνες. Έκτοτε προγράμματα υλοποιούνται με την υποστήριξη των Υπουργείων Πολιτισμού και Παιδείας ανελλιπώς. Η μεθοδολογία συνεργασίας TAP στη διεθνή εκπαι-

δευτική πρακτική έχει υπάρξει αντικείμενο κριτικής και έρευνας, στοιχεία που οδηγούν δυναμικά και στη βελτίωσή της. Κάποια αρχικά αποτελέσματα ερευνών έδωσαν έμφαση στην ανάγκη να ενισχυθεί η θέση του εκπαιδευτικού, καθώς παρατηρήθηκε ότι υπήρξαν φορές που οι εκπαιδευτικοί αισθάνονταν στο περιθώριο της διαδικασίας σε σχέση με τους συνεργάτες τους καλλιτέχνες (Christophersen 2013· Kind et al. 2007), με αποτέλεσμα να υποβαθμίζεται ο ρόλος τους και να μειώνεται η δυνατότητα να βελτιώσουν τις επαγγελματικές τους δεξιότητες. Ως επακόλουθο αυτών των αναφορών, η μεθοδολογία (TAP) εστιάζει πλέον στην ισότιμη παρουσία και συνεισφορά των δύο πλευρών. Καλλιτέχνες και εκπαιδευτικοί επιμορφώνονται μαζί και δημιουργούν ένα ασφαλές, ουδέτερο πεδίο συνεργασίας επί ίσοις όροις. Αναλαμβάνουν ένα κοινό έργο με παιδαγωγικά και καλλιτεχνικά χαρακτηριστικά, αφιερώνοντας χώρο και χρόνο για να φέρουν και να μεταφέρουν την τεχνογνωσία τους, να εκφραστούν, να δεχτούν εναλλακτικές προσεγγίσεις, να κατανοήσουν και να πραγματευτούν τους ρόλους τους (Blomgren, 2019· Kenny & Morrissey, 2021). Όπως προκύπτει από τη διεθνή βιβλιογραφία και έρευνα, αλλά και από τα ευρήματα της έρευνας στην Ελλάδα, τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι καλλιτέχνες που συμμετέχουν σε ένα τέτοιο πλαίσιο εργασίας και συνεργασίας διαπιστώνουν τα θετικά αποτελέσματα σε προσωπικό και επαγγελματικό επίπεδο (Choleva et al., 2023· Holdhus & Espeland, 2013).

Το πρόγραμμα International Teacher-Artist Partnership - Professional Development (I-TAP-PD)

Η δομή και το πλαίσιο του προγράμματος

Το σχέδιο δράσης International Teacher Artist Partnership-Professional Development (I-TAP-PD), υλοποιήθηκε το χρονικό διάστημα 2020-2023 στο πλαίσιο ευρωπαϊκού προγράμματος Erasmus+/KA2-Στρατηγικές συμπράξεις με εταίρους από τέσσερις χώρες: The Education Centre Tralee, (Ιρλανδία-συντονιστής), Stichting Kopa (Ολλανδία), Center for Drama in Education and Art CEDEUM (Σερβία) και Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση – TENet-GR (Ελλάδα).

Σκοπός του προγράμματος ήταν να δημιουργήσει ευκαιρίες επαγγελματικής ανάπτυξης και να δώσει στους συμμετέχοντες καινοτόμα εργαλεία, που θα τους βοηθήσουν να επανεξετάσουν, να βελτιώσουν και ενδεχομένως να μετασχηματίσουν τις πρακτικές τους προς όφελος των μαθητών και των σχολικών κοινοτήτων. Το πρόγραμμα επιδίωξε να δώσει τη δυνατότητα σε εκπαιδευτικούς και καλλιτέχνες να διερευνήσουν από κοινού την παιδευτική αξία συμπράξεων που ενισχύουν την εκπαίδευση στις τέχνες και διά των τεχνών.

Στόχος του προγράμματος ήταν να προτείνει ένα διεθνές μοντέλο I-TAP-PD, για την επίτευξη του οποίου σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν τα εξής: α) επιμορφωτικό πρόγραμμα και εφαρμογές σε σχολεία, β) ψηφιακό υλικό και γ) αξιολόγηση και έρευνα. Οι πρακτικές και η μεθοδολογία που ακολούθησε το πρόγραμμα εστίασαν στην ισότιμη σχέση και αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτικού - καλλιτέχνη, στις ανάγκες των μαθητών, σε πρακτικές συμπερίληψης και στη συνέργεια και δημιουργικότητα. Στην πρώ-

τη φάση, κάθε εταίρος ερευνήσε την «Κατάσταση Τεχνών» (Stage of Arts-SoA) στην εκπαίδευση της χώρας του. Με βάση τις αναφορές τους, οι εταίροι συνεργάστηκαν για να προσδιορίσουν τις «βέλτιστες πρακτικές» και αναζήτησαν κοινό σημείο αναφοράς για τον σχεδιασμό της επιμόρφωσης εκπαιδευτικών και καλλιτεχνών. Πριν από την επιμόρφωση κρίθηκε σκόπιμο να συμπληρωθεί ένα εργαλείο αξιολόγησης (SWOT analysis), προκειμένου να εντοπιστούν τα ισχυρά και τα αδύναμα στοιχεία ανά χώρα και να γίνει καταμερισμός εργασιών μεταξύ των εταίρων, πριν αναλάβουν να συντονίσουν εργασίες και παραγόμενα προϊόντα του προγράμματος. Παράλληλα, δημιουργήθηκαν ομάδες (focus groups) για κάθε διαφορετικό τομέα παραγόμενου έργου.

Η επιμόρφωση διάρκειας πέντε ημερών που δημιουργήθηκε προετοίμαζε τους εκπαιδευτικούς και τους καλλιτέχνες για τη συνεργασία τους κατά την εφαρμογή σε σχολεία. Λειτουργήσε μέσα από το πρίσμα της πρόκλησης, της διαφωνίας και της συμφωνίας, στοιχεία που εκφράζονταν άμεσα στις αξιολογήσεις των συμμετεχόντων και των επιμορφωτών κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος κάθε συνάντησης. Με το πέρας των πέντε επιμορφώσεων δημιουργήθηκε ένα καινοτόμο πρόγραμμα εκπαίδευσης διάρκειας 5 ημερών, που ώθησε τους εταίρους σε νέους τρόπους εργασίας και ανάπτυξης συνεργασιών, προς όφελος της επαγγελματικής τους ανάπτυξης και της διαδικασίας μάθησης των μαθητών τους.

Η μεθοδολογία «έρευνα-δράση»-σχεδιασμός, δράση/εφαρμογή, αναστοχασμός ακολουθήθηκε σε όλα τα στάδια του προγράμματος: την αναφορά SoA, τις επιμορφωτικές δράσεις, τις υλοποιήσεις των συνεργασιών, τη δημιουργία ψηφιακού υλικού και την έρευνα, με τη συμβολή όλων των εταίρων.

Η μεθοδολογία «έρευνα-δράση»-σχεδιασμός, δράση/εφαρμογή, αναστοχασμός ακολουθήθηκε σε όλα τα στάδια του προγράμματος: την αναφορά SoA, τις επιμορφωτικές δράσεις, τις υλοποιήσεις των συνεργασιών, τη δημιουργία ψηφιακού υλικού και την έρευνα, με τη συμβολή όλων των εταίρων.

Η ελληνική συμμετοχή - η υλοποίηση του I-TAP-PD στην Ελλάδα

Η υλοποίηση του προγράμματος I-TAP-PD επέτρεψε την πρώτη εφαρμογή της μεθοδολογίας TAP στην Ελλάδα. Με συντονισμό από το Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση [Δίκτυο], επιλέχθηκαν έξι εκπαιδευτικοί και έξι καλλιτέχνες για να δημιουργήσουν ζεύγη TAP σε διαφορετικά μέρη της χώρας: Κεντρικός τομέας Αθηνών, Δυτική Αττική, Βόρειος τομέας Αθηνών, Γ' Αθήνας, Καλαμάτα, Σέρρες. Τα ζευγάρια συμμετείχαν μαζί

σε τουλάχιστον μία από τις πέντε επιμορφώσεις του προγράμματος I-TAP-PD, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά το διάστημα Ιούλιος 2021-Μάρτιος 2022. Στη συνέχεια, σχεδίασαν, οργάνωσαν και πραγματοποίησαν τις παρεμβάσεις τους κατά το διάστημα Μάρτιος-Ιούνιος 2022.

Στις έξι υλοποιήσεις TAP συνεργειών, τα ζεύγη αξιοποίησαν αρκετές τέχνες, όπως το θέατρο, ο χορός και η κίνηση, τα εικαστικά, συμπεριλαμβανομένης της επαυξημένης πραγματικότητας. Θεματικές που απασχόλησαν τις ομάδες ήταν οι ταυτότητες, η αποδοχή ετερότητας, το σώμα ως δίαυλος αυτοαντίληψης και επικοινωνίας με το περιβάλλον και τους άλλους και η τέχνη που συνομιλεί με το περιβάλλον. Αφορμές για τα σχέδια δράσης που αναπτύχθηκαν αποτέλεσαν ένα ή και περισσότερα μαθήματα του ΑΠΣ κάθε φορά, όπως η γλώσσα, η ιστορία, η μελέτη περιβάλλοντος, η κοινωνική και πολιτική αγωγή κ.ο.κ. ή και συνδυασμός τους.

Οι εφαρμογές υλοποιήθηκαν σε δύο ομάδες προσχολικής αγωγής και σε τέσσερις ομάδες διάφορων τάξεων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η αξιοποίηση των τεχνών συνδυάστηκε με μαθήματα και ενότητες του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών, με κοινωνικά θέματα ή με διαθεματικές δραστηριότητες. Στις εφαρμογές συμμετείχαν 106 μαθητές και μαθήτριες.

Οι εκπαιδευτικοί και οι καλλιτέχνες του προγράμματος πριν από την εφαρμογή στα σχολεία περιέγραψαν κάποιους αρχικούς φόβους. Από πλευράς των καλλιτεχνών, εκφράστηκε δέος όσον αφορά τη διαχείριση μιας μαθητικής ομάδας, ενώ από πλευράς των εκπαιδευτικών διατυπώθηκε μια αμηχανία όσον αφορά την ουσιαστική αξιοποίηση της τέχνης εντός του μαθήματος και των χρονικών του περιορισμών. Κατά τη διάρκεια των εφαρμογών, οι συμμετέχοντες στην έρευνα μπήκαν στη διαδικασία αναστοχασμού μέσα από ημερολόγια που τήρησαν και συνεντεύξεις που έδωσαν. Και οι δύο πλευρές ανέφεραν βελτίωση όσον αφορά τη δημιουργική και κριτική σκέψη, δεξιότητες επικοινωνίας και συνεργασίας, εμπιστοσύνη και ειλικρίνεια που λειτούργησε στα ζευγάρια, ευελιξία στη λήψη αποφάσεων, αυτοπαρατήρηση, αυτοεκτίμηση και αυτοαναφορά, ανθεκτικότητα (Choleva et al., 2023).

Τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι καλλιτέχνες εξέφρασαν την απόλυτη ικανοποίησή τους από τη συμμετοχή τους σε αυτό το κοινό ταξίδι προσωπικής και επαγγελματικής ανάπτυξης. Κάποιοι μάλιστα εξέφρασαν την ανησυχία για το αν θα μπορεί να υποστηριχτεί αυτή η μεθοδολογία στο μέλλον. Εκπαιδευτικοί και καλλιτέχνες με μεγάλη, μέτρια ή καθόλου εμπειρία στην εκπαιδευτική διαδικασία ή στην αξιοποίηση της τέχνης σε αυτή τόνισαν τη σημασία που είχε η συμμετοχή τους στην

επιμόρφωση για την επικοινωνία και τη συνεργασία που ανέπτυξαν ακόμη και αν έχουν ξανασυνεργαστεί μεταξύ τους. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι ήταν κοινή διαπίστωση ότι οι μαθητές αντέδρασαν με ενθουσιασμό, απόλαυσαν τη διαδικασία και είχαν δημιουργική συμμετοχή, ενώ σε πολλές περιπτώσεις περίμεναν με ανυπομονησία τον καλλιτέχνη. Τα έξι σχολεία ανέπτυξαν ισάριθμα εργαστήρια δημιουργικής έκφρασης και μάθησης. Στις περισσότερες μάλιστα περιπτώσεις, οι μαθητικές ομάδες μοιράστηκαν καλλιτεχνικά προϊόντα της διαδικασίας τους με άλλα μέλη των μαθητικών κοινοτήτων τους ή και με γονείς.

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση διεθνούς έρευνας του προγράμματος

Εκτός από τη συντονίστρια Ιρλανδία, χώρα με εμπειρία και πλούσιο ερευνητικό και δημοσιευμένο έργο, η μεθοδολογία TAP εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στις τρεις χώρες εταίρους (Ελλάδα, Σερβία, Ολλανδία). Έτσι, πέρα από τις επιμορφωτικές δράσεις, στα ενδιαφέροντα της ομάδας έργου συμπεριλήφθηκαν εξαρχής και η τεκμηρίωση και έρευνα, η οποία υλοποιήθηκε με τη συγκρότηση ερευνητικών ομάδων (research focus groups) και την παράλληλη διεξαγωγή ερευνών σε κάθε χώρα με συντονισμό από την ελληνική ερευνητική ομάδα. Οι εκπαιδευτικοί και οι καλλιτέχνες του προγράμματος ενημερώθηκαν και προσκλήθηκαν να λάβουν μέρος στην έρευνα.

Τα ερευνητικά ερωτήματα εστίασαν στα (όποια) στοιχεία προσωπικής και επαγγελματικής ανάπτυξης

των εκπαιδευτικών και των καλλιτεχνών, στις προκλήσεις που αναμένονταν ή και προέκυψαν στην πορεία, στα χαρακτηριστικά που αποτελούν μια επιτυχημένη ισότιμη συνεργασία, καθώς και στην ανταπόκριση των μαθητικών ομάδων, όπως παρατηρήθηκαν από τους ίδιους τους συμμετέχοντες. Με ευθύνη της ελληνικής ομάδας, δημιουργήθηκαν ερευνητικά εργαλεία συλλογής δεδομένων και προτάθηκε η μεθοδολογία της ανάλυσής τους. Έπειτα από τη συνεργασία και τη συμφωνία των ερευνητικών ομάδων μεταξύ τους, τα εργαλεία αυτά μεταφράστηκαν και αξιοποιήθηκαν, προκειμένου να δώσουν τη δυνατότητα για εντοπισμό κοινών στοιχείων, μοτίβων, διαφορών μεταξύ χωρών. Οι ερευνητικές ομάδες συναντιούνταν σε κάθε βήμα της έρευνας, προκειμένου να διατηρηθεί η εύρυθμη πορεία της έρευνας, να λυθούν απορίες, να αντιμετωπιστούν δυσκολίες που προέκυπταν σε κάθε πλαίσιο εφαρμογής ανά χώρα και να συμφωνηθούν τα επόμενα βήματα. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε 19 σχολικές μονάδες προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στις τέσσερις χώρες και ενέπλεξε 654 μαθητές και μαθήτριες.

Με την ολοκλήρωση της συλλογής δεδομένων, οι ερευνητές αξιοποίησαν κοινή πλατφόρμα για τις αναλύσεις τους, κατά τη διάρκεια των οποίων επικοινωνούσαν τακτικά. Λόγω του χαρακτήρα των δεδομένων και του τρόπου συλλογής τους, επιλέχθηκε η θεματική ανάλυση ως καταλληλότερη μέθοδος για την ανάλυση δεδομένων (Braun & Clarke, 2006· Guest et al., 2012). Αν και μια ειδικότερη αναφορά ή ανάλυση των ευρημάτων αυτών ξεπερνά κατά πολύ τον στόχο και το εύρος αυτού του άρθρου, είναι σημαντικό να αναφερθεί πως τόσο από τις συζητήσεις των ερευνητικών ομάδων όσο και από τις δημοσιεύσεις των αποτελεσμάτων που πραγματοποιούνται αυτό το διάστημα προκύπτει ότι τα θετικά αποτελέσματα της μεθοδολογίας TAP είναι παρόμοια στις χώρες που υλοποίησαν το πρόγραμμα (Choleva et al., 2023· Eland, 2023·

Koruga et al. 2023· McGrath, 2023). Κι αυτό συμβαίνει παρ' όλο το διαφορετικό πλαίσιο εφαρμογής, τα διαφορετικά αναλυτικά προγράμματα που φιλοξένησαν τις συνεργασίες, τις ειδικεύσεις και το υπόβαθρο των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών και καλλιτεχνών, τις τέχνες και τη θεματολογία των εργαστηρίων κτλ.

Διάχυση καλών πρακτικών και ερευνητικών δεδομένων

Η διάχυση των καλών πρακτικών και των ερευνητικών δεδομένων του προγράμματος ITAP-PD αναδεικνύει την ανάγκη συνέχισης αντίστοιχων προγραμμάτων, που θα διευρύνουν την πρακτική των δημιουργικών συνεργασιών μεταξύ καλλιτεχνών και εκπαιδευτικών. Αυτή ήταν η πρόθεση που εκφράστηκε από τους εταίρους, αλλά και η επιθυμία που εξέφρασαν τα εμπλεκόμενα ζεύγη εκπαιδευτικού-καλλιτέχνη του I-TAP-PD για διάχυση πρακτικών στις οποίες επιδόθηκαν. Καθώς η TAP μεθοδολογία ήταν σχετικά πρωτόγνωρη για εκπαιδευτικούς, καλλιτέχνες και επιμορφωτές στις τρεις από τις τέσσερις χώρες του προγράμματος, κοινός στόχος της ερευνητικής ομάδας ήταν η όσο το δυνατόν μεγαλύτερης κλίμακας διάχυση των ευρημάτων από την εμπειρία της ισότιμης συνεργασίας καλλιτεχνών και εκπαιδευτικών στις τέσσερις χώρες.

Όσον αφορά τη μεθοδολογία, τη λογική, το ασκησιολόγιο της επιμόρφωσης, αυτά καταχωρήθηκαν σε ηλεκτρονική έκδοση ειδικού εγχειριδίου (ITAP-PD, n.d, η οποία αναρτήθηκε με ελεύθερη πρόσβαση στην ιστοσελίδα του (<https://i-tap-pd.net/>). Το εγχειρίδιο επιμορφωτικών δράσεων και εκπαιδευτικού υλικού μπορεί να αξιοποιηθεί σε διαφορετικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, ενσωματώνοντας τις βέλτιστες πρακτικές. Στην ιστοσελίδα επίσης του προγράμματος αναρτήθηκαν και οι αναφορές με τα ερευνητικά δεδομένα κάθε χώρας (The research, n.d.).

Από πλευράς του Δικτύου, δημιουργήθηκαν

ευκαιρίες παρουσίασης του ITAP-PD με πρακτικό, εργαστηριακό τρόπο στην εκπαιδευτική και καλλιτεχνική κοινότητα: ημερίδες και εργαστήρια του Δικτύου σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας, αφιέρωση στη μεθοδολογία TAP ετήσιων επιστημονικών ημερίδων με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα Θεάτρου στην Εκπαίδευση. Ερευνητικά, από το φθινόπωρο του 2022 οι ερευνητές/τριες προχώρησαν σε μια σειρά δημοσιεύσεων τόσο στις χώρες τους όσο και διεθνώς: τοπικά, εθνικά και διεθνή συνέδρια, επιστημονικές ημερίδες, στρογγυλά τραπέζια, podcasts, εγχώρια και διεθνή επιστημονικά περιοδικά, διαλέξεις. Λίγο πριν από τη λήξη του προγράμματος, πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα η διεθνής συνδιάσκεψη «Βιώσιμες συνεργασίες μεταξύ εκπαιδευτικών και καλλιτεχνών (TAP) στην εκπαίδευση του 21ου αιώνα: επικοινωνία, συνεργασία, κριτική σκέψη και δημιουργικότητα». Η ελληνική ερευνητική ομάδα συνεχίζει το διάστημα αυτό τη συγγραφή και τη δημοσίευση ερευνητικών αποτελεσμάτων σε συνέδρια και διεθνή επιστημονικά περιοδικά.

Στην κατεύθυνση της διάχυσης των αποτελεσμάτων από την αξιοποίηση της μεθοδολογίας ITAP-PD συμβάλλει το Δίκτυο με τη δημοσίευση αυτού του ένθετου αφιερώματος, στο οποίο συγκεντρώνεται μέρος της εμπειρίας, της μεθοδολογίας και των ερευνητικών ευρημάτων με διαφορετικά κείμενα. Συγκεκριμένα, το ένθετο αφιέρωμα στο τεύχος 24 του περιοδικού *Εκπαίδευση & Θέατρο* περιλαμβάνει: α) ένα ερευνητικό άρθρο από την εφαρμογή στη Σερβία για τα οφέλη της TAP στην επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών και καλλιτεχνών, β) μια συνέντευξη για την εμπειρία υλοποίησης του προγράμματος και του τρόπου που μπορούμε να χτίσουμε σχέσεις και

συμπράξεις με έμπνευση μέσω της τέχνης, από την Ολλανδία και γ) δύο κείμενα που εντάσσονται στην στήλη των καινοτόμων προγραμμάτων: ένα από την Ιρλανδία σχετικά με την ποιότητα και την ισότητα στην Προσωπική και Επαγγελματική Ανάπτυξη σε συνεργασίες TAP· τέλος, το παρόν κείμενο από την ελληνική ομάδα σχετικά με την ελληνική υλοποίηση και τη συνεισφορά της σε πρακτικό/παιδαγωγικό και ερευνητικό επίπεδο.

Επίλογος

Το πρόγραμμα I-TAP-PD οργανώθηκε με τη σύμπραξη τεσσάρων χωρών (Ιρλανδία, Σερβία, Ολλανδία και Ελλάδα) και ακολούθησε σε όλα τα στάδια υλοποίησής του τις αρχές της ισότιμης σχέσης μεταξύ εκπαιδευτικών και καλλιτεχνών, καθώς και πρακτικές συμπερίληψης, συνέργεια και δημιουργικότητα.

Η υλοποίηση του προγράμματος ITAP-PD στην Ελλάδα οδήγησε σε ένα σύνολο θετικών αποτελεσμάτων για όλους τους συμμετέχοντες. Το ζητούμενο της υλοποίησης ήταν να ενισχυθούν σημαντικές δεξιότητες των καλλιτεχνών και των εκπαιδευτικών, που αποτελούν παραμέτρους προσωπικής και επαγγελματικής ανάπτυξης. Από την έρευνα που έγινε προέκυψαν αρκετές δεξιότητες, οι οποίες καλλιεργήθηκαν μέσα από το πρόγραμμα, όπως συνεργασία, κριτική σκέψη, λήψη αποφάσεων και διαχείριση κρίσεων, ευελιξία, δημιουργικότητα, ενσυναίσθηση, ενδοσκόπηση, ψυχική ανθεκτικότητα. Η βελτίωση όλων αυτών των δεξιοτήτων αποτέλεσε ένα σημαντικό πλεονέκτημα στην εφαρμογή στα σχολεία, καθώς ενέπνευσε τους μαθητές και τις μαθήτριες να ανταποκριθούν ανάλογα στη μαθησιακή διαδικασία. Οι μαθητικές ομάδες αντέδρασαν με ενθουσιασμό,

ενεργητική και δημιουργική συμμετοχή στη διερεύνηση των θεμάτων του αναλυτικού προγράμματος που υλοποίησαν. Στα θετικά αποτελέσματα έπαιξε καθοριστικό ρόλο η κοινή επιμόρφωση εκπαιδευτικού-καλλιτέχνη και η καλλιέργεια σχέσεων εμπιστοσύνης και θετικής αλληλεπίδρασης, ενώ καθοριστική ήταν η πολύπλευρη διερεύνηση και μελέτη ενός θέματος ως αποτέλεσμα της συνεργασίας που αντλούσαν από δύο διαφορετικά πεδία προσέγγισης.

Η αναφορά στα ερευνητικά ευρήματα της ελληνικής συμμετοχής ξεπερνάει τα όρια του παρόντος άρθρου, γι' αυτό και είναι συνοπτική, καταγράφοντας μόνο κάποιους από τους άξονες που επιβεβαιώνουν την αξία της μεθοδολογίας I-TAP-PD για το εκπαιδευτικό μας σύστημα. Αξίζει να αναφερθεί βέβαια ότι τα ευρήματα που αναφέρθηκαν ήταν κοινά και στις τέσσερις χώρες. Μάλιστα, η επισκόπηση των δεδομένων έδειξε ότι η μάθηση και η βελτίωση δεξιοτήτων βιώθηκαν σε παρόμοια επίπεδα τόσο από τους εκπαιδευτικούς όσο και από τους καλλιτέχνες.

Είναι διαπιστωμένη η ανάγκη για ένα εκπαιδευτικό πλαίσιο στη χώρα μας όπου οι τέχνες ενσωματώνονται στην εκπαιδευτική διαδικασία και διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο ως μέσο συνεργασίας, ισότητας, επαγγελματικής και προσωπικής ανάπτυξης εκπαιδευτικών και καλλιτεχνών, καθώς και ως παράγοντας δημιουργικότητας και κοινωνικής συνειδητοποίησης των μαθητών. Από την υλοποίηση του ITAP-PD, ενός προγράμματος με διεθνή χαρακτηριστικά, τα ευρήματα είναι πολύ ενθαρρυντικά για την προώθηση παρόμοιων προσπαθειών τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς και θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για περαιτέρω πράξη και έρευνα μεγαλύτερης κλίμακας έρευνα στον τομέα. Το παρόν κείμενο, σε σύγκλιση με μια σειρά ερευνητικών και άλλων κείμενων, που προέκυψαν από την επιτυχημένη αυτή συνεργασία, επιδιώκει να συμβάλει στον διάλογο και στην υφιστάμενη έρευνα για τα αποτελέσματα που μπορεί να έχει η μεθοδολογία TAP.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Blomgren, H. (2019). Beauty bubbles, subtle meetings, and frames of play: Aesthetic processes in Danish Kindergartens. *International Journal of Education & the Arts*, 20(1). <http://www.ijea.org/v20n1/index.html>
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2). pp. 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>

- Γιαννούλη, Μ. & Ποταμούση, Η. (2011). *Παίζοντας τις ιστορίες του κόσμου για να αλλάξουμε τον κόσμο: Ένα θεατροπαιδαγωγικό πρόγραμμα για τα δικαιώματα του παιδιού και την οικολογική συνείδηση*. Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Γκόβας, Ν. & Ζώνιου, Χ. (επιμ.) (2010). *Θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα με τεχνικές θεάτρου φόρουμ για την πρόληψη και την κοινωνική ενσωμάτωση*. Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Choleva, N., Potamoussi, I. & Giannouli, B. (2023). Being one another's mirror, for personal and professional development: Teacher-Artist Partnerships in Greece. [under publication-to be announced]
- Christophersen, C. (2013). Helper, guard or mediator? Teachers' space for action in The Cultural Rucksack, a Norwegian national program for arts and culture in schools. *International Journal of Education and the Arts*, 14(1.11). Ανασύρθηκε 25/8/2023 από: <http://www.ijea.org/v14si1/v14si1-11.pdf>
- Εθνικό Θέατρο (χ.χ.). *Το θέατρο στο νέο σχολείο*. Ανασύρθηκε στις 21/8/2023 από: <https://www.n-t.gr/el/educ/newschool>
- Eland, M. (2023). The I-TAP-PD project experience - Building relationships through arts in education. Interview with Betty Giannouli and Nassia Choleva. *Education & Theatre*, 24, 102-109.
- Guest, G., MacQueen, K. M. & Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. SAGE Publications. <https://dx.doi.org/10.4135/9781483384436>
- Holdhus, K. & Espeland, M. (2013). The visiting artist in schools: Arts based or school based practices? *International Journal of Education & the Arts*, 14(SI 1.10). <http://www.ijea.org/v14si1/>
- International Teacher Artist Partnership – Professional Development Starter Guide (2023). https://drive.google.com/file/d/1REgTQ-25f-jpJq_KZOYDueS7UP8iZFJV/view
- Kenny, A. & Morrissey, D. (2021). Negotiating teacher-artist identities: "Disturbance" through partnership. *Arts Education Policy Review*, 122(2), 93-100. <https://doi.org/10.1080/10632913.2020.1744052>

- Kind, S., de Cosson, A., Irvin, R.L. & Grauer, K. (2007). Artist-Teacher Partnerships in learning: the in/between spaces of Artist-Teacher Professional Development. *Canadian Journal of Education*, 30(3), 839-864. <https://doi.org/10.2307/20466665>
- Koruga, N., Đokić, D. & Krsmanović Tasić, S. (2023). Personal and Professional Development Through Sustainable Partnerships in Education. Serbian experiences from I-TAP-PD Erasmus+ project. *Education & Theatre*, 24, 90-101
- Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. & Ποταμούση, Η. (2016). Σχεδιασμός, δημιουργία και εφαρμογή ενός θεατροπαιδαγωγικού προγράμματος («στον κόσμο του») από φοιτητές Θεολογίας – Ισορροπώντας τις αντιθέσεις. *Εκπαίδευση και Θέατρο*, 17, 32-41.
- Μπεκιάρης, Γ. & Χολέβα, Ν. (2015). *Το γαϊτανάκι των σκιών και των χρωμάτων. Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες για τον εκπαιδευτικό*. <https://shorturl.ac/gaitanakiekryliko>
- McGrath, V. (2023). The quality and equality of personal and professional development in Teacher-Artist Partnerships. *Education & Theatre*, 24, 80-89
- Παϊζής, Ν. (2000). Φιλοσοφία και στόχοι του προγράμματος «Μελίνα-εκπαίδευση και πολιτισμός», στο Ν. Γκόβας & Φ. Κακλαμάνη (επιμ.), *Αναζητώντας τη θέση του θεάτρου στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Πρακτικά από την 1η διεθνή συνδιάσκεψη για το θέατρο στην εκπαίδευση*, (σσ. 84-86). *Εκπαίδευση & Θέατρο*, Δ/ση δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης Ανατολικής Αττικής.
- Ποταμούση, Η. & Μολογούση, Σ. (2011). *Γάζα είναι... - μαθήματα επιβίωσης. Εκπαιδευτικό υλικό*. <https://shorturl.ac/igazaeinai>
- The research, an introduction* (n.d). <https://i-tap-pd.net/research/>
- Χολέβα, Ν. (2009). *Εσύ όπως κι εγώ: Εξερευνώντας τη διαφορετικότητα μέσα από το θέατρο και τις τέχνες*. Ένα πρόγραμμα μαθητικής καλλιτεχνικής δημιουργίας και ανταλλαγής με σχολεία της Ανατολικής Αττικής. *Εκπαίδευση & Θέατρο*, 10, 70-77
- Χολέβα, Ν. (επιμ.) (2019). *Κι αν ήσουν εσύ; Θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες για την ευαισθητοποίηση στα ανθρώπινα δικαιώματα και σε θέματα προσφύγων*. Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.

Η **Ηρώ Ποταμούση** σπούδασε Κοινωνιολογία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (BA) και Θέατρο/Δράμα στην Εκπαίδευση στο University of Warwick, U.K. (MA). Σήμερα είναι υποψήφια διδάκτωρ στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Είναι ενεργό μέλος του Πανελλήνιου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση από το 2008 (και μέλος του ΔΣ 2009-2012). Έχει εργαστεί στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση με ειδικευση στη δυναμική της ομάδας, στη συνεργασία και την ενδυνάμωση της ομάδας, καθώς και στην κοινωνική παρέμβαση και αλλαγή. Ως ερευνήτρια και επαγγελματίας έχει συνεργαστεί με διάφορους οργανισμούς και πανεπιστήμια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό (ΕΚΠΑ, ΑΠΘ, Πανεπιστήμιο του Warwick, Liverpool Institute of Performing Arts, Παιδαγωγικό Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης, Ευρωπαϊκό Κέντρο Wergeland, Εθνικό Θέατρο, Θέατρο του Νέου Κόσμου, Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Action Aid, ΚΕΘΕΑ). Από το 2019 είναι γενική διευθύντρια του Learn Inn ΕΚΠΑ, ενός φορέα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης και Διά Βίου Μάθησης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (www.learninn.gr).

Η **Νάσια Χολέβα** είναι διδάκτωρ Θεατροπαιδαγωγικής του ΑΠΘ. Κατά το ακαδημαϊκό έτος 2022-2023 δίδαξε στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου μαθήματα Παιδαγωγικής του Θεάτρου, ως ακαδημαϊκή υπότροφος. Σπούδασε στο Τμήμα Θεάτρου (ΑΠΘ) και πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στο Εφαρμοσμένο Δράμα (Exeter University). Διορισμένη θεατρολόγος, συντονίζει ομάδες τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης και επιμορφώνει εκπαιδευτικούς. Υπήρξε μέλος ομάδας εμπειρογνομόνων του ΙΕΠ για τον πολιτισμό και τις τέχνες. Από το 2006 δημιουργεί και υλοποιεί θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα και έρευνες (ΕΣΠΑ, Ευρωπαϊκή Ένωση, ΑΠΘ, Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση, ActionAid κ.ά.). Συγγράφει θεατροπαιδαγωγικά βιβλία και δημοσιεύει έρευνες σε επιστημονικά περιοδικά, συλλογικούς τόμους και συνέδρια. Είναι μέλος της Συντακτικής Επιτροπής του περιοδικού *Εκπαίδευση & Θέατρο*. Πρόσφατα ερευνητικά της ενδιαφέροντα: η διασύνδεση της θεατροπαιδαγωγικής με την εκπαίδευση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η προσωπική και επαγγελματική ανάπτυξη καλλιτεχνών και εκπαιδευτικών μέσα από ισότιμες συνεργασίες και η αξιοποίηση έργων τέχνης στην διαθεματική προσέγγιση κοινωνικών ζητημάτων.

Η **Μπέττυ Γιαννούλη** είναι διδάκτωρ Παιδαγωγικής του Θεάτρου και κοινωνιολόγος. Από το 2017 διδάσκει στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (TEA-ΠΗ), με αντικείμενο το Θέατρο στην τυπική και τη μη τυπική εκπαίδευση. Έχει πάρει μέρος στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση θεατροπαιδαγωγικών προγραμμάτων για παιδιά και νέους, προγραμμάτων επιμόρφωσης εκπαιδευτικών, εμπύχωσης και ενδυνάμωσης γυναικών, καθώς και στη διοργάνωση και στον συντονισμό διεθνών συνεδρίων για το Θέατρο και τις Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση. Διετέλεσε επιστημονική συνεργάτης σε ευρωπαϊκά και διεθνή προγράμματα και από το 2020 είναι συντονίστρια (διά της ένωσης Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση-ΠΔΘΕ) στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα Erasmus+, *International Teacher-Artist Partnership - Professional Development/I-TAP-PD*. Είναι ιδρυτικό μέλος του Πανελλήνιου Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση, διετέλεσε πρόεδρος και αντιπρόεδρος του ΔΣ της ένωσης και είναι μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού *Εκπαίδευση & Θέατρο*.